

E. Küngi ettekanne oli üles ehitatud kahes osas. Esmalt käsitleti üldisi arengutendentse Liivi sõja järel. Koos muutunud poliitiliste raamidega olid toimunud muutused ka linnade majandustegevuses, mis tulenesid Hansa kaubanduse allakäigust, Moskva keskvõimu esiletõusust ja Läänemere kaubatee tähtsuse vähenemisest. Samas võistlesid linnad omavahel kaubandusliku esivõimu pärast. Eriti leppimatus konkurents olid Soome lahe linnad Tallinn, Narva ja Nyen, aga ka Tartu ja Tallinn, samas kui Riia oma tagamaaga moodustas omaette kaubanduspiirkonna. Siinsed linnad hakkasid üksteisest erineva keskvõimude poolt väljastatud privileegide osas, milles antud õigused olid erineva ulatusega. Samuti on erineval moel silmas peetud varasemaid Liivi sõja eelseid privileege, mille tulemusel kas eristuti või, vastupidi, sarnastuti Rootsi-Soome emamaa linnade õiguskorraldusega. Eraldi grupi nn privileeeritud linnadest moodustasid aga linnalised asulad, mis 16. saj lõpu ja 17. saj alguse sõdade käigus kaotasid kesk- ja uusaja linnadele iseloomulikud tunnused – raed, gildid ja tsunftid. Oma ettekande teises pooles püüdis E. Küng hinnata Narva kohta, tähtsust ja õiguslikku asendit Rootsi riigis, võrreldes seda teiste Eesti ala linnade ning Riia ja toonase pealinna Stockholmiga.

Konverentsi lõpetas Põhjasõja algusele pühendatud näituse avamine Ajalooarhiivi fuajees. Näitusel võis tutvuda Ajalooarhiivi kogudest pärinevate dokumentidega, põhiliselt omaaegsete kirjade, raportite, kesk- ja lokaalvõimude plakatitega, mis kajastavad informatsiooni aastatest 1700 ja 1701. Samuti oli välja pandud Eesti Ajaloomuuseumi kogudest Rootsis ja Venemaal Põhjasõja sündmuste tähistamiseks vermitud 11 medalit.

Kahtlemata oli konverentsi ajakava väga pingeline (iga ettekandja käsutuses oli pool tundi) ja vaatamata üheksale ettekandele ei suudetud kõiki huvipakkuvaid valdkondi katta. Nii ei käsitletud õigusemõistmise ja kohtukorralduse institutsionaalset ülesehitust, kohtute kompetentsi, samuti ei olnud kiriku- ja laiemalt kultuurielu valgustamine ühegi sõnavõtja konkreetseks ettekandeteemaks. Neid lünki aitab ehk täita konverentsi ettekannete põhjal koostatav artiklite kogumik, milles on kavas avaldada teistegi uurijate teemakohaseid artikleid. Kui midagi veel lõpetuseks soovida, siis võiks edaspidi kaaluda analoogilise konverentsi korraldamist mõne varasema või, vastupidi, hilisema Eesti ajalooajaloo perioodi mitme aspekti portreteerimiseks. Näiteks võiks pakkuda perioodi Vene võimu alla minekust asehalduskorralduse analüüsi.

Birgit Kibal. Enn Küng

JERZY TOPOLSKI – JÄÄV LEGEND*

Fotol: (vaskult) Raimo Pullat, Janusz Konieczny, Danuta Topolska ja Jerzy Topolski Tallinnas Raekoja platsil. On 18. juuli 1997. Foto R. Pullati erakogust

Palju aastaid on möödunud ajast, kui kohtasin esmakordselt Jerzy Topolskit. Ta oli juba tuntud, ent mitte veel maailmanimi. Oli 1970. aastate keskpaik. Üks kuum suvi. Töötasin paar kuud Eesti paviljoni asedirektorina Poznani messil. Meie esimene kohtumine leidiski aset n-ö rahvusvahelisel pinnal, konkreetselt Eesti Paviljoni ühes küllalt suures saalis. Mäletan selgelt, kuidas naerata Jerzy Topolski kiirelt sisenes. Esimene käepigistus oli inimlikult soe ja terane pilk läbi prillide siiras.

Kohe tulid temapoolsed ettepanekud: loeng ajaloo instituudi suures saalis ja väljasõit piknikule tema suvilasse Boszkowo järve äärde, mitte kaugel Poznanist. Loeng õnnestus ja suvilaskäik veelgi enam. Seltskonna moodustasid isand Topolski ja 3–4 assistenti, nende seas tema praegune lesk Maria (Danuta). Mul oli tollal juba poola pidude piisav kogemus olemas, ent see kohtumine ületas igasugused ootused. Professor Topolski oli kogu seltskonna tõeline hing. (Ka alkoholi oli piisavalt.) Tollal armastas Jerzy naljatades väita, et tema ka teedri liikmetel peab olema "köva pea".

* Vt ka R. Pullat, Legendaarne professor Jerzy Topolski. – Vana Tallinn, X (XIV), Estopol, Tallinn, 2000, lk 149–150.

Nendele Poznani kohtumistele järgnes pikk paus. Vahetasime küll publikatsioone ja tervituskaarte.

Mul on pikkade aastatega kogunenud Tammeneeme töötuppa Topolski töödest terve riul, omaette ühe mehe biblioteek. Paaril korral käisin Poolas olles tal külas. Pidasin loenguid ülikooli ajaloo instituudis ja veetsin öhtuid tema uues villas Bastioni tänaval, kus tutvusin ka enamiku Topolski lähedaste kolleegide, silmapaistvate ajaloolastega.

Viimane kohtumine professoriga toimus Eestis 1998. aasta soojal suvel Hiiumaal Kärdlas. Topolski külastas mind koos oma abikaasa Danuta ja sõbra dr med Janusz Konieczny'iga (koos arstist abikaasa Maiaga). Need olid kaunid, rahulikud ja pikad päevad, eriti selles maailma kauneimas paigas (kasutades Aino Kallase sõnu) Hiiumaal. Ujuisime, päevitasime, olime rõõmsad ja vestlesime ajaloost, kavandasime n-ö uusi projekte. Tundsin veel kord, et ajalugu on Jureki suur armastus.

Meie suhte üks veidi varasemaid lehekülgi oli seotud aga minu soomekeelse raamatu "Suomi ja Puola. Suhteita yli Itämeren" väljaandmisega Varssavis. Nimelt ulatas Topolski mulle abistava käe. Ta tutvustas mind kirjastuse Rytm direktorile *pan* Kotarskile, kes soostuski avaldama mu raamatu poolakeelse versiooni "Stosunki Polsko–Fińskie w okresie międzywojennym".

Kärdlas ei osanud ma iial arvata, et see kohtumine jääb viimaseks. Sama aasta jõulude eel tundis ta end halvasti. Ta viidi haiglasse, kus suri 21. detsembril. Poola rahva suur poeg oli astunud üle Rubiconi. See oli šokk kõigile ametikaaslastele Euroopas. Surmajärgsel hommikul oli keegi sidunud akadeemik Topolski töökabineti ukse lingi külge punase roosi...

Mullu sügistalvel komandeeris Soome Akadeemia mind Soome teaduspäevadele Poola ja tuntud Poola Instituuti Pariisi. Poolas esinesin loengutega Gdańskis, Poznanis ja Varssavis. Väga raske oli astuda üle nüüd juba akadeemik Topolski nimelise suure auditoriumi läve Adam Mickiewiczi nim Poznani Ülikoolis.

Olen pärast viimast Poola reisi korduvalt lehitsenud Jureki raamatuid ja tema pühendusi ning mõistnud tema elutöö suurust ja sügavust. Humanistika, eriti aga ajaloo uurimine ja -kirjutamine nõuavad pikkade aastate kogemust, tohutut igapäevast tööd kodus, raamatukogudes ja arhiivides. Jurek oli erakordselt töökas. Kui sobiks, siis võiks teda nimetada töönarkomaaniks. Tõusis tavaliselt hommikul kella kuue paiku, siis, kui teised veel magasid, ja armastas öelda: "Die Morgenstunden haben Gold im Munde." Lahkunut iseloomustas ka fenomenaalne eruditsioon, kontsentrat-

sioonivõime ja probleemide nägemise ning võimalike lahenduste leidmise oskus.

Prof Topolski sündis 20. septembril 1928 Poznanis kooliõpetaja peres. 1935. aastal siirdusid nad elama Poola riigi esimesse ajaloolisse pealinna Gnieznosse. Kui puhkes Teine maailmasõda, jagas Topolskite pere tuhandete poolakate saatust. Nad asustati ümber Generalgouvernementi, Piotrków Trybunalskisse, mis asub Łodzi lähedal. Kuna Generalgouvernementis töötasid vaid mõned erioppeasutused, siis lõpetas Jerzy Piotrków Trybunalskis kaheaastase kaubanduskooli.

Märtsis 1945 pöördus pere tagasi Gnieznosse. Aasta hiljem lõpetas ta kuulsal Bolesław Chrobry nim Lütseumi ja astus samal aastal õigus-majandusteaduskonda, alustades õpinguid majandusajaloolase prof Jan Rutkowski juures. Hiljem, professionaalse ajaloolasena, pööras ta suurt tähelepanu oma õpetaja teoreetilise pagasi hindamisele. Prestiizses seerias "Historiograafia klassikud" avaldas Topolski kaks oma õpetaja teost: "Feodaalkorra teooriatest" (Varssavi, 1982) ja "Euroopa küla hilisfeodalismi perioodil" (Varssavi, 1986). Ta maaliskis põhjalikult ja elegantselt Rutkowski teadusliku silueti raamatus "Ajaloos uus mudel. Jan Rutkowski" (1886–1949).

Topolski osales Jan Rutkowski ja Paweł Sułmicki seminaridel. Lisaks õppis ta sotsioloogiat. Paweł Sułmicki juhendamisel kaitses ta magistrikaadi ekstrapoleerimisest poliitökonoomias. Doktorikraadi sai Topolski Nikolai Kopernikuse nim ülikoolis Torunis Gniezno peapiiskopkonna agraarmajanduse käsitlemise eest.

Ta oli siis vaid 23-aastane(!). Töö jätkus vanem-assistendina riigi- ja õigusajaloo kateedris Poznani ülikoolis. Järgnes aspirantuur Varssavis, mille tulemusena ilmus "Talupoegade olukord ja klassivõitlus Gniezno peapiiskopkonnas 18. sajandil". See monograafia andis talle kandidaadikraadi ja dotsendi kutse.

Järgnes töö Poola TA Ajaloo Instituudis Varssavis ja alates aastast 1959 paralleelselt Poznani ülikoolis. Kolm aastat hiljem asus ta alaliselt Poznani. 1968. aastal omandas ta korralise professori tiitli. Aastast 1971 oli ta Poola TA kirjavahetajaliige ja 1977. aastast akadeemik.

Millised olid siis Topolski teadusliku tegevuse põhisuunad ja -tulemused?

Tuleks kohe rõhutada, et Topolski uurimisväli oli väga lai. Esikohale võiks vast seada majandusajaloolised uuringud, mis eelkõige olid pühendatud Poola minevikule 17. ja 18. sajandil ning üldajaloolistele probleemidele. Siinjuures püüdis Topolski vastata ühele põhiküsimusele, s.o Euroopa kahestumisele. Euroopa osale, kus kapitalistli-

kud suhted olid arenenud, kus valitses kapitalistlik akumulatsioon, ja Lääne jõest idas asuvale Euroopale, kus aadli domineerimise tõttu mõisamajanduse arengu tulemusena leidis aset refeodalseerimine. Oma põhiseisukohad selles küsimuses avaldas ta monograafias "Kapitalismi sünd Euroopas XIV–XVII sajandil" (Varssavi, 1987). Selle teosega tõusis Topolski majandusajaloo historiograafias selgelt esile ja ta valiti Rahvusvahelise Majandusajaloo Assotsiatsiooni juhatusse.

Suurte ja laiade üldistuste kõrval huvitus Topolski ka kohaajaloost. Ta oli Wielkopolski ajaloo kõigi suuremate üldistavate teoste ehk projektide mootor ja peaarhitekt.

Olgugi taktitundeline ja delikaatne, oli ta samaaegselt enda ja kolleegide suhtes väga nõudlik. Seda põhjustas erakordselt tugev vastutustunne. Ta avas teoreetilisi-metoodilisi uue tee linnaajaloo uurimises ja tegi seda just Gniezno uue ajaloo käsitluse kaudu (Varssavi, 1965). Ta rõhutas, et ei tohi piirduda artiklite kogumisega ühe või teise linna ajaloost, vaid tuleb üritada anda n-ö seinast seinale üldkäsitlus, loobudes senisest valikulisest lähenemisest.

Topolski suutis ehitada sisuliselt ja metoodiliselt üles ühe linna ajaloo karkassi ning täita selle skeleti planeeritud ja tema poolt läbikirjutatud eriuurimistega, saavutades nii tervikliku tulemuse.

Ta oli ka Wielkopolski ajaloo sünteesi initsiaator ja realiseerija. Teose esimene köide "Wielkopolski ajalugu 1793. aastani" ilmus Varssavis 1969. Analüüsi tulemusena jõudis ta seisukohale, et Wilkopolska oli kõige arenenum ja tsiviliseeritum regioon Rzeczypospolitas. Ühtlasi demonstreeris ta esmakordselt Wielkopolski elanike mentaalseid muutusi.

Järgnev uurimisprojekt oli kodulinna Poznani ajalugu, mille realiseerimiseks koondas ta enda ümber 70 uurijat(!). Ta jõudis suurepärase tulemuseni, lähenedes Poznani elanikkonnale eri rahvusgruppidele – poolakatele, sakslastele ja juutidele – integreerivalt. Topolski saavutas novaatorliku sünteesi. Raamatust kujunes bestseller.

Jõudis kätte suurte sünteeside aeg. 1975. aastal ilmus Poznani ajaloolaste kirjutatud Poola ajalugu. Väljaandes revideeriti mitmeid eelnevaid seisukohti. Topolski juhtimisel jõuti kontrreformatsiooni, šlahti ja magnaatide ning mitmete teiste probleemide uude valgustamiseni.

Topolski juhtimisel valmis ka viieköiteline "Poola. Rahva, riigi ja kultuuri ajalugu". Ta ise kirjutas tuhandeleheküljelise II köite – "Poola uusajal (1501–1795)", mis ilmus Poznanis 1994. aastal. Tema töö "Poola ajaloo põhijooned", mis ilmus Varssavis 1982, on välja antud ka mitmes võõrkeeles.

1994. aastal ilmus tema sulest Poznanis "Poola kahekümne sajandil (1914–1994)" ja neli aastat hiljem tema maailmatasemel suurteos "Tsivilisatsioonid ja kultuurid V–XX saj". See oli pioneeri töö.

Topolski maailmamaine on kahtlemata seotud tema uuringutega metodoloogia alal. Ta oli sündinud metodoloogiks, kellele taevaisa oli andnud erilise talendi.

Koos Andrzej Malewskiga avaldas ta "Uurimusi ajaloo metodoloogiast" (Varssavi, 1960). See oli tõeline läbimurre. Autorid eraldusid ortodokssest ajaloolisest materialismist ja ei manipuleerinud marksismi–leninismi klassikutega.

Järgnes Topolski maailmakuulus "Ajaloو metodoloogia" (Varssavi, 1968). Ilmus tõlgetena ka Hiinas, Itaalias, Hispaanias, Rumeenias ja Vietnaxis.

Topolski metodoloogiapuu kandis veel teisigi vilju, nagu "Maailma ajaloot" (Varssavi, 1972), "Ajaloو mõistmine" (Varssavi, 1978) ja mitmed teised monograafilised köited.

Topolski on Poznani maailmakuulsa metodoloogiakoolkonna üks peamisi loojaid ja teoreetikuid.

Ta oli ka silmapaistev ajalooteadmiste populariseerija nii trükkis kui ka sõnas. Meenutagem kas või emotsionaalset raamatut noortele "Valge kotka raske lend. Jutustusi ajaloo" (Varssavi, 1996).

Topolskil on olnud õnne. Isa teed jätkab tütar Anusia, kes ajalooõpingute kõrvalt tõlgib isa historiograafia ajalugu "Od Achillesa do Béatrice de Planissolles" (Achillesest Béatrice de Planissolles'ni) itaalia keelde.

Topolski oli Euroopa ajaloolaste seas titaankult töökas ning andekas isiksus. Ta avaldas üle tuhande kirjatöö, nende seas mitukümmend raamatut.

Kõik see oli võimalik ilmselt seetõttu, et ta oli väga andekas ja töökas. Need hinnatavad inimlikud omadused olid õnneks seotud aususe, heatahtlikkuse, humaansuse ja südamlikkusega. Seetõttu oli ta vaba kompleksidest, tundmata kadedust kolleegide edu puhul. See aga omakorda tegi ta tõeliselt vabaks ja suureks, mis innustas tema sõpru lähedal ja kaugel. Üksikuid ka Eestis.

Topolski oli isiksuse ja ajaloolasena erakordne. Legend, mis jääb innustama maailma ajaloo teadlasi ja ilmselt aitab kaasa uute tähtede tekkele meie planeedi ajalooteaduse vahelduva pilvisusega taevas.

Rovaniemi, Odensee
Raimo Pullat